

Штиба І. Г, магістрант педагогічного факультету; науковий керівник – Мельничук Л. Б., к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука)

ПРИНЦИПИ ТА ЕТАПИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ

***Анотація.** У статті розкрито сутність педагогічної діагностики як складової частини моніторингу якості освіти. Подано трактування дефініцій «педагогічна діагностика», «педагогічне дослідження» як сучасних наукових феноменів. Виокремлено та обґрунтовано освітні функції педагогічної діагностики (діагностична, орієнтаційно-прогностична, проєктувально-конструктивна, організаторська, інформаційно-пояснювальна, комунікативно-стимулююча, аналітико-оцінна, дослідницька). Проаналізовано основні принципи діагностики і контролю успішності учнів: систематичність, об'єктивність, наочність, регулярність.*

***Ключові слова:** педагогічна діагностика, учителі, учні, принципи, етапи.*

***Abstract.** The article reveals the essence of pedagogical diagnostics as an integral part of monitoring the quality of education. Interpretations of the definitions «pedagogical diagnostics», «pedagogical research» as modern scientific phenomena are presented. The educational functions of pedagogical diagnostics (diagnostic, orientational-prognostic, design-constructive, organizational, informational and explanatory, communicative-stimulating, analytical-evaluative, research) are identified and substantiated. The basic principles of the diagnosis and control of student performance are analyzed: systematicity, objectivity, visibility, regularity.*

***Key words:** pedagogical diagnostics, teachers, students, principles, stages.*

В умовах розвитку демократичного суспільства триває етап модернізації системи освіти, який супроводжується суттєвими змінами у педагогічній теорії та практиці, що визначають основні вимоги до професійної підготовки вчителя початкової школи. Сучасний педагог має формувати в учнів не лише навчальні вміння та навички, а й готувати їх до активної пізнавальної діяльності, життя в нових економічних умовах. Це вимагає від учителя особливої уваги до своїх вихованців, а саме: вивчення їх індивідуальних особливостей і навчальних можливостей, встановлення пізнавальних потреб та інтересів, визначення перспектив особистісного розвитку, передбачення й подолання труднощів у навчанні та вихованні, здійснення особистісного підходу шляхом суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Безперечно, що за таких умов активізується діагностичний компонент професійної діяльності педагога,

тому важливим шляхом удосконалення навчально-виховного процесу в початковій школі є його побудова на основі педагогічної діагностики [1].

Проблема педагогічної діагностики була предметом наукового пошуку багатьох зарубіжних та вітчизняних учених. Так, у дослідженнях А. Белкіна, Б. Бігінаса, О. Божович, А. Кочетова, М. Монахова, І. Підласого розкрито сутність основних функцій педагогічної діагностики, комплексного підходу до діагностування начальних досягнень, вихованості, розвитку пізнавальних здібностей особистості. Історичний аспект розвитку педагогічної діагностики відображено у працях П. Блоцького, О. Залужного, Г. Костюка, О. Раєвського, Я. Чепіги, К. Ушинського та ін. [2].

Метою нашої статті є виокремлення та обґрунтування принципів та етапів реалізації педагогічної діагностики.

Педагогічна діагностика – складова частина моніторингу, вона містить у собі контроль, перевірку й оцінювання, накопичення статистичних даних, їх аналіз, виявлення динаміки [3, с. 11]. Терміни «діагностика» (від грецького *diagnostikos* – «здатний виявляти, розпізнавати») і «діагноз» (від грецького *diagnosis* – «виявлення, розпізнавання») давно відомі в медицині, психології, техніці, біології, соціології. Загальний сенс терміну «діагноз» у цих науках зводиться до такого: всебічний аналіз і вивчення людського організму, його психіки, фізіології та ін. (або відповідно стану машин та інших технічних пристроїв і механізмів); визначення дефектів, відхилень в життєдіяльності людини; прогнозування можливих відхилень у розвитку організму людини (режим роботи механізмів і машин); розробка технологій, методів і засобів виявлення та локалізації виявлених дефектів. Ці терміни віднедавна стали надбанням педагогічної теорії та практики [4, с. 23].

Оскільки педагогічне діагностування нині все ще залишається малодослідженим, існують різні підходи до феномену «педагогічна діагностика». Педагогічну діагностику більшість вчених (М. Бекоєва, І. Платонова, Е. Селіванова та ін.) розглядають як механізм вивчення індивідуальних, особистісних особливостей і перспектив подальшого розвитку особистості. За допомогою педагогічної діагностики аналізується освітній процес і визначаються результати діяльності як учня, так і вчителя. Для досягнення цілей в ході діагностичних процедур встановлюються передумови до навчання, наявні в окремих учнів і класу в цілому; визначаються умови, необхідні для організації планомірного процесу навчання [5, с. 183–187].

У педагогічну діагностику вкладається більш глибокий і більш великий сенс, ніж в традиційну перевірку знань, умінь і навичок учнів. Знання дитини і людини взагалі, що є об'єктом виховання – необхідна умова педагогічної культури. Про це наголошено у працях великих педагогів – Я. А. Коменського, А. Кочетова, І. Песталоцці, Л. Толстого, К. Ушинського. Перевірка знань учнів лише констатує результати, не пояснюючи їх походження, тоді як педагогічне діагностування розглядає результати в сукупності з методами,

способами і засобами їх досягнення, виявляє динаміку і тенденції формування продуктів навчання. Діагностування включає в себе контроль (попередній, поточний, підсумковий), перевірку, оцінювання, накопичення і аналіз статистичних даних, виявлення тенденцій і динаміки розвитку, прогнозування подальшого перебігу подій. Таким чином, педагогічне діагностування покликане, по-перше, оптимізувати процес індивідуалізованого навчання, по-друге, забезпечити об'єктивну оцінку результатів навчання в інтересах суспільства і, по-третє, керуючись розробленими критеріями, мінімізувати помилки у виборі траєкторії навчання і визначенні курсів за вибором.

Діагностика результатів праці педагога сьогодні розглядається як можливість підвищення якості професійної, творчої діяльності. У цьому контексті професіоналізація як соціокультурний фактор визначає сучасне розуміння результативного аспекту якості освіти, який має на увазі готовність людини вчитися і переучуватися упродовж усього життя. Педагогічна діагностика покликана відповісти на низку актуальних питань, що визріли в системі освіти: Чому і навіщо навчати учнів? За якими критеріями, показниками? Як і де використовувати результати отриманої інформації про якість педагогічної діяльності? Як навчити вчителів самоконтролю і самооцінці, а учнів – самопізнання і саморозвитку? [5, с. 188].

Педагогічну діагностику слід аналізувати як ефективний спосіб коригування діяльності педагога з метою вдосконалення його педагогічної майстерності. Очевидно, що якщо об'єктом діагностування виступає сам учитель, то суб'єктом аналізу буде його професійно-педагогічна діяльність, спрямована на реалізацію певних освітніх функцій, таких як:

- 1) діагностична функція: обстеження учнів і встановлення рівня їх знань та вмінь;
- 2) орієнтаційно-прогностична функція, яка полягає у визначенні основних напрямків педагогічної діяльності, її конкретних цілей і поточних завдань на кожному етапі роботи, прогнозування її результатів;
- 3) проектувально-конструктивна функція як проектування і конструювання змісту освітньої діяльності;
- 4) організаторська функція як залучення учнів у намічену освітню діяльність і стимулювання їх пізнавальної активності;
- 5) інформаційно-пояснювальна функція як ґрунтовне знання викладачем навчальної дисципліни, його науково-світоглядна переконаність;
- 6) комунікативно-стимулююча функція як вплив педагога, який здійснюють на учнів його особистісні якості, морально-педагогічна культура;
- 7) аналітико-оцінна функція як аналіз і оцінка виховання і навчання, виявлення позитивних сторін і недоліків, зіставлення отриманих результатів з тими цілями і завданнями, які раніше планувалися;
- 8) дослідницька як самовдосконалення педагога і підвищення його науково-дослідницької компетентності.

Основними принципами діагностики і контролю успішності учнів є систематичність, об'єктивність, наочність, регулярність. Принцип систематичності полягає в тому, що всі суб'єкти освітнього процесу піддаються систематичному діагностуванню з першого і до останнього дня перебування в освітній організації. Контроль в школі необхідно здійснювати з такою періодичністю, щоб достовірно й об'єктивно перевірити те змістовне наповнення освітнього процесу, яке школярам необхідно знати і застосовувати в практичній діяльності. Принцип систематичності вимагає від викладача комплексного підходу до проведення діагностики, за якого різні методи, форми та засоби діагностування, перевірки і оцінювання реалізуються в єдності і тісному взаємозв'язку, підпорядковуються одній освітній меті. Вимога принципу систематичності виражається, насамперед, у необхідності здійснення діагностичного контролювання на всіх рівнях дидактичного процесу – від початкового сприйняття знань і до їх практичного використання. Такий підхід виключає універсальність окремих форм, методів і засобів педагогічного діагностування.

Принцип об'єктивності полягає в науковому обґрунтуванні змісту діагностичних процедур, тестових завдань, методик, запитань, прихильному ставленні педагога до всіх учнів, у точному, відповідному встановленим критеріям контролю й оцінці знань, умінь, навичок. Практично об'єктивність педагогічної діагностики полягає в тому, що незалежно від педагогів, які здійснюють діагностування, методів, засобів і форм контролю виставлені оцінки збігаються.

Принцип наочності полягає перш за все в здійсненні відкритих випробувань усіх учнів за однаковими критеріями й показниками. Рейтинг кожного учня, що встановлюється в процесі діагностики, носить формалізований, наочний характер. Оцінка – це орієнтир, за яким у школярів створюється враження про об'єктивність педагогічної оцінки, про еталони вимог до них, а також про рівень сформованих взаємин «учитель-учень». Цей принцип вимагає також відкритості й відносності оцінок. Істотними умовами реалізації принципу наочності є оголошення результатів діагностичних зрізів, аналіз і обговорення їх за участі зацікавлених осіб, складання перспективних планів усунення прогалин [6].

Педагогічна діагностика як важлива складова професійно-педагогічної діяльності вимагає від учителя постійного вивчення та оцінки динаміки розвитку педагогічного процесу, а також його суб'єктів: школяра, студента, групи, учнівського колективу, педагогічного складу. Вона дає можливість учителю констатувати початковий стан освітнього процесу та вказівки для практичного розв'язання запланованих педагогічних завдань [6].

Таким чином, педагогічна діагностика є умова і передумова для грамотної постановки й успішного конструювання педагогічних технологій. Щоб домогтися високих результатів в освітній діяльності, сучасний учитель вивчає

нововведення в педагогічній теорії і практиці, нову психолого-педагогічну літературу, постійно стежить за динамікою духовного, морального, розумового і фізичного розвитку своїх підопічних – всього класу і кожного окремо, як одиниці соціальної сфери. Всебічне вивчення індивіда й групи особливо необхідно тоді, коли педагог працює з ними вперше. За безперервно мінливими умовами педагогічного процесу, педагог стежить постійно. Більш того, «сканування» (від англ. Scan – «огляд, поле зору») педагогічної ситуації в освітній діяльності є значущим компонентом успішної роботи вчителя. Крім того, педагог з різних джерел сприймає й акумулює в собі широкий діапазон нової інформації з суміжних наукових галузей, культури, мистецтва, техніки, політики та ін. Переробляючи отриману інформацію, він узагальнює, систематизує, структурує й оцінює її як засіб професійної діяльності для того, щоб потім цей перероблений і осмислений матеріал найбільш вигідним чином реалізувати в практичній діяльності як провідний компонент педагогічної технології.

Вивчення окремої особистості і колективу в цілому може бути глибоким і ґрунтовним. Тут мова йде вже про науково-педагогічне дослідження. Але зазвичай така робота викликана нагальними, щоденними потребами освітнього процесу. Тоді необхідна педагогічна діагностика. Це своєю чергою зумовлює більш детальний огляд понять «педагогічне дослідження» і «педагогічна діагностика» як важливих наукових педагогічних феноменів.

Поняття «педагогічне дослідження» і «педагогічна діагностика» мають багато спільного. Насамперед, це їх об'єкт: світ педагогічних явищ з усіма його атрибутами, на які спрямована перетворюючо-творча діяльність учителя й вихователя. У них спільні джерела: досвід освітньої діяльності, педагогічна практика в широкому сенсі, опублікована література, шкільна документація, письмові та усні джерела та ін. Педагогічна діагностика і дослідження використовують одні й ті ж методи: обсерваційні, опитувальні, експериментальні, логічні, статистичні, моделювання та ін. Загальними можна вважати і процедури вивчення людини і групи. Їх об'єднують і способи накопичення, зберігання і аналізу емпіричної інформації. Збігаються також інструментарій, апаратура, обладнання, які використовують як дослідник, так і діагност. Необхідно відзначити, що таку роботу слід проводити по-етапно, з метою об'єктивізації діагностики та прогнозування педагогічної діяльності вчителя, виявлення професійних ускладнень і методів їх мінімізації та подолання для підвищення педагогічної майстерності викладачів [5, с. 18].

Педагогічну діагностику можна розділити на три етапи. Перший етап – проміжне діагностування – являє собою щомісячний аналіз результатів діяльності педагога за такими напрямками (вони можуть бути розширені за рахунок введення напрямків реалізації державних освітніх стандартів нового покоління):

1. Реалізація планів індивідуальної методичної роботи – самоосвіти;

2. Систематичне ведення академічного класного журналу, журналу поза-урочної діяльності;
3. Наявність поурочних планів, розроблених самим учителем;
4. Розробка і проведення позакласних заходів з предмету;
5. Постійне розширення методичних матеріалів;
6. Участь в роботі методичного об'єднання;
7. Періодичне взаємовідвідування уроків учителями.

Оцінка діяльності педагога, недоліки в роботі та способи їх усунення можуть бути представлені у формі таблиці, яка відображає напрями, перераховані вище.

Другий етап – проміжна педагогічна діагностика за підсумками роботи в першому півріччі. Являє собою також проміжний, але більш ґрунтовний аналіз роботи педагога за двома основними показниками – функціональному і результативно-особистісному компонентам діяльності.

Третій етап – це підсумкова діагностика за підсумками навчального року в цілому, яка дозволяє виявити рівень компетентності педагога, його рейтинг серед усіх педагогів закладу освіти в навчально-виховній роботі школи, окреслити перспективні, більш ефективні форми і методи педагогічної діяльності.

Основою вдосконалення освітнього процесу є науково обґрунтований аналіз діяльності педагога. У процесі аналізу практики роботи педагогів ставиться основна мета – показати зв'язок між діяльністю і результатами праці педагога, вираженими в якості навчання учнів. При цьому не слід одночасно діагностувати зміст і результати педагогічної діяльності. Нерідко акцент в діяльності робиться на інноваційні технології, методи, форми і прийоми, використання прогресивного педагогічного досвіду. У цих випадках необхідно фіксувати, як змінюються знання і вміння учнів, їх працездатність, пізнавальні потреби, мотивація та ін. Крім того, необхідно виявляти знання педагогом типових рис, вікових психологічних характеристик, індивідуальних особливостей своїх вихованців. Це дозволяє широко використовувати колективні, групові та індивідуальні методи роботи з дітьми та їхніми батьками.

Слід чітко виділити вимоги до аналізу роботи педагога: будь-які факти, отримані в процесі аналізу його діяльності, повинні бути усвідомлені, приведені до певної послідовності, з якої потім випливають рекомендації; виявляються виховний вплив педагога, рівень його педагогічної майстерності. Завжди важливо визначити співвідношення між витраченими педагогічними зусиллями і досягнутими результатами, які частіше зростають за рахунок перевантажень, додаткових занять, домашніх завдань; необхідно виявити здібності вчителя до самоаналізу і самооцінки, оскільки від цього залежать зростання його педагогічної майстерності, ставлення до критики на свою адресу, вимогливість до своєї роботи.

Отже, в епоху швидкої зміни технологій мова повинна йти про формування принципово нової системи безперервної освіти, яка передбачає постійне оновлення, індивідуалізацію попиту і можливостей його задоволення. Ключовою характеристикою такої освіти стає не лише передача знань і технологій, а й формування творчих компетентностей, готовності до перенавчання. Таким чином, роль результатів педагогічної діагностики в підвищенні якості освіти стає все більш значущою для конструктивного вирішення проблем педагогічної практики і реалізації завдань розвитку професійних компетенцій учителя.

1. Мартиненко С. М. Підготовка вчителя початкової школи до діагностичної діяльності в умовах багатопрофільного університету. URL: elibrary.kubg.edu.ua. (дата звернення: 12.04.2020). **2.** Мартиненко С. М. Формування діагностичних компетенцій у майбутніх вчителів початкової школи. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2012. Вип. 36. С. 26–31. **3.** Бібік Н. М., Вашенко Л. С., Локшина О. І. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики: монографія. Київ, 2004. 112 с. **4.** Бондар В. І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів: навч. посіб. Київ: Вересень, 1996. 122 с. **5.** Мартиненко С. М. Основи діагностичної діяльності вчителя початкової школи: навч.-метод. посіб. Київ : КУ імені Бориса Грінченка, 2010. 264 с. **6.** Пехота О. М. Психолого-педагогічні основи індивідуально-орієнтованої підготовки майбутнього вчителя. Сучасна вища школа: психолого-педагогічних аспект: монографія. За ред. Н. Г. Ничкало. Київ: ВІПОЛ, 1999. С. 213–235.